

М. В. Ідзьо,

Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України, м. Київ

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКИХ ЗМІ)

Статтю присвячено дослідженню експресивних можливостей стилістичних засобів у публіцистичному тексті. У роботі зроблено спробу аналізу семантичних, асоціативно-образних ознак метафор, перифраз, порівнянь як продуктивних засобів творення експресивності. Дослідження здійснено на матеріалі текстів сучасних польських засобів масової інформації.

Ключові слова: експресія, експресивність, стилістичні засоби, метафора, перифрази, порівняння.

Статья посвящена исследованию экспрессивных возможностей стилистических средств в публицистическом тексте. В работе сделана попытка анализа семантических, ассоциативно-образных признаков метафор, перифраз, сравнений как производительных средств создания экспрессивности. Исследование осуществлено на материале текстов современных польских средств массовой информации.

Ключевые слова: экспрессия, экспрессивность, стилистические средства, метафора, перифраз, сравнение.

The article is devoted to the study of expressive possibilities of stylistic devices in the journalistic text. In this work there is an attempt to analyze the semantic, association and imagery traits of the metaphor, paraphrase, simile in the creation of expression. The work is based in the texts of the modern Polish media texts.

Key words: expression, stylistic devices, metaphor, paraphrase, simile.

У процесі спілкування кожна людина прагне передати інформацію таким чином, щоби вплинути на співрозмовника і справити на нього певне враження. Такий вплив досягається за допомогою експресії, яка притаманна мовленню.

Питання мовної експресії як властивості слова підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого привертало увагу багатьох дослідників. Серед українських мовознавців відомі праці В. Русанівського, С. Єрмоленко, К. Городенської, А. Грищенко, В. Чабаненка, Н. Бойко, Н. Гуйванюк, Н. Івкової, Т. Коваль, Н. Дорогович. У польській лінгвістиці цьому питанню присвячені дослідження С. Граб'яса, Р. Гжегорчикової, С. Гайди, А. Рейтера.

Поняття «експресія» – «експресивність» у сучасному лінгвістичному просторі співвідносять відповідно як «інтенсифікацію виразності» та уже «інтенсифіковану виразність» [7, с. 11-12]; «функціональне (зовнішнє) явище» та «семантичну (внутрішню) категорію» [1, с. 96]; «різновид лінгвопсихоментальної діяльності мовця» та «властивість мовного знака, яка є сталою або набутою в результаті лінгвопсихоментальної діяльності мовця» [2, с. 14].

У польській лінгвістиці спробу визначення поняття «експресивність» та «експресія» з точки зору семантики було зроблено відомими мовознавцями Р. Гжегорчиковою та А. Вежбицькою.

Український мовознавець Н. Івкова вважає, що А. Вежбицька першою зробила спробу з'ясування семантичного обсягу поняття «експресія». Аналізуючи працю польської дослідниці, Н. Івкова підкреслює трактування поняття «експресія» як семантичної категорії, що включає в себе «емоційність», «семантичну індивідуальність оцінок», «семантику пропаганди» [3, с. 16].

Р. Гжегорчикова поняття «експресивність», «експресія», перш за все, пов'язує з поняттям «емоційності» та трактує їх як ознаки певного виду текстів (зокрема, поетичних творів), головною метою яких, за словами дослідниці, є «nie przekazywanie jakichś informacji, ale wyrażanie pewnych stanów, wzruszeń nadawcy i wywoływanie analogicznych stanów wzruszeniowych u odbiorcy» [9, с. 117].

Таким чином, **експресивність** – це явище мовне (внутрішнє), яке реалізується в мовленні як **експресія**. Тому, експресивність трактуємо як складну мовознавчу категорію, яка пов'язана з психологічними аспектами мовленнєвої діяльності та характеризується здатністю підсилювати зміст висловленої думки, її емоційне забарвлення, образне нашарування та суб'єктивне оцінювання.

Експресивність виражається в мовленні завдяки різноманітним вербальним засобам експресивізації. На нашу думку, особливої уваги заслуговує вивчення стилістичних засобів експресивізації в текстах сучасних польських засобів масової інформації (ЗМІ), оскільки введення в публіцистичний текст стилістичних засобів, які є більш характерними для художнього тексту, дає змогу відійти від традиційного, стандартного опису ситуації, розширює можливості творення емоційно-експресивного забарвлення змісту тексту завдяки цікавим, «свіжим» мовним засобам.

Мета роботи полягає в аналізі семантико-стилістичного навантаження та асоціативно-образних особливостей стилістичних засобів у мові польських ЗМІ. Дослідження здійснюється на матеріалі друкованих польських газет і журналів кінця ХХ – початку ХХІ століття. **Актуальність роботи** зумовлена потребою аналізу експресивних можливостей стилістичних засобів у мові ЗМІ, яка твориться в умовах розвитку суспільства, його політичного, культурного життя, моментально реагує на будь-які зміни, створюючи нові мовні ресурси. Безумовно, дослідження дасть змогу відстежити в мові оказіонально-авторські новотвори, що збагачують лексичну систему мови.

Стилістичні засоби, як-от метафори, порівняння, перифрази здатні поєднувати інформативну та експресивну функції. Це, насамперед, дає можливість передати влучно і цікаво інформацію, не витрачаючи для цього надто багато засобів, що є важливою причиною їхнього широкого вживання в мові ЗМІ.

Найпродуктивнішими стилістичними засобами експресивізації в польських текстах ЗМІ є метафори.

Загальноприйняте у польському мовознавстві трактування метафори подається як «*rezultat zabiegu polegającego na nazwaniu jakiejś osoby, rzeczy czy sytuacji za pomocą słowa oznaczającego inną osobę, rzecz lub sytuację, mającą jednak pewne cechy wspólne z tą pierwszą*» [10, с. 166].

Метафора створюється на основі асоціацій, формуючи певний внутрішній підтекст, а також характеризує і оцінює ту чи іншу суспільну подію, явище, відомі постаті тощо. Наприклад: *Lot Tu-154 – lot błędów* («Gazeta Wyborcza» 08.04.2011; рейс, в якому загинув президент Польщі з дружиною). Оскільки метафора покликана викликати у читача образні асоціації, то рейс названо «помилковим», а катастрофа, що призвела до загибелі людей асоціюється з невинними помилками («Lot Tu-154» – «katastrofa lotnicza» – «błędy»). На думку, В. Чабаненка, саме асоціації «впливають на стилістичний рівень мови і є основою для мовленнєвої виразності (експресивності)» [6, с. 135].

Творення метафори *Portugalia pod kroplówką* («Gazeta Wyborcza» 08.04.2011) теж здійснювалося внаслідок проведення асоціативних паралелей. Вираз *pod kroplówką* означає «*rowolne wprowadzenie większych ilości płynów lub leków do organizmu*» [8, с. 316]. Виокремлена із лексичного значення сема «отримати «підживлення» послугувала основою для названої вище метафори таким чином, що вона передала і описала складну фінансову ситуацію Португалії, внаслідок якої уряд країни звернувся до Європейського Союзу з проханням фінансової підтримки. Творення метафори відбулося завдяки асоціаціям, що виникли між образом хворого, залежного від крапельниці, та образом держави, залежної від допомоги Євросоюзу. Окрім цього, денотативне значення метафори містить сему авторської оцінки, яка полягає у підкресленні безвихідного становища країни, неспроможності самостійно подолати фінансові проблеми. Отже, можемо стверджувати, що експресивне увиразнення змісту ситуації, яку описує автор, досягається за допомогою асоціативного творення образу та вираження індивідуально-авторської оцінки.

Метафори в текстах ЗМІ часто набувають нового значення, тобто відбувається т. зв. процес оживлення метафори. Н. Кузнецова стверджує, що саме таке відновлення значення метафори є досить продуктивним для творення експресивного забарвлення тексту. Це створює ефект несподіванки, порушує норми мови, поглиблює семантику стилістичного засобу [5, с. 52]. Наприклад: *Autobus do lepszego życia. Polki w drodze do pracy we Włoszech* («Wysokie Obcasy» 07.02.2013). Порівняймо з *droga do lepszego życia*. Спільна сема «переміщення» дала можливість використання лексеми *autobus* замість *droga*. Таке оновлення метафори дозволило підкреслити проблему еміграції жінок з Польщі в пошуках роботи, акцентувало на чіткій просторовій визначеності (*Autobus z Polski do Włoch*).

Розглянемо ще один приклад: *Na komisariacie porządku publicznego, gdzie w środku nocy przywieziono mnie i moje towarzyszkę, są już dziesiątki stłoczonych kobiet. Żniwo jednego letniego wieczoru w saudańskiej stolicy* («Przegląd» 15.04.2012). У метафорі *żniwo jednego letniego wieczoru* використана лексема *żniwo*, лексичне значення якої «*żęcie, sprzęt zboża, pora żęcia*», також зафіксоване у словнику метафоричне значення «*zysk materialny, plon obfity*» [8, 1030]. Однак, до цих основних значень у наведеному прикладі додається ще сема «арешт жінок». Таке нашарування додаткових сем «оновлює» метафору та водночас додає авторської оцінки ситуації.

Широко представлені в мові польських ЗМІ перифрази. Під перифразом розуміється непряма згадка не шляхом називання, а шляхом опису, і саме так відбувається наголошування на певних рисах чи якостях, які, на думку автора тексту, є важливими для сприймання і засвоєння інформації. Часто використовуються установлені, загальновідомі перифрази, які функціонують у мовленні. Наприклад: *Pokolenie wojny oszczędza* («Metro» 24.03.2011), *Orzeł z Wisły kończy karierę zawodami na skoczni w słoweńskiej Planicy* («Metro» 18–20.03.2011, мова йде про відомого спортсмена Адама Малиша).

Автори публіцистичних текстів вдаються і до власне авторських оказіональних перифраз. Наприклад: *W kraju niewidzialnych kobiet* («Wysokie Obcasy» 10.02.2013, Саудівська Аравія). Прикметник *niewidzialny* «taki, którego nie widać, niewidoczny» використаний для опису жінок, котрі згідно з релігійними законами ретельно прикривають своє тіло і обличчя. З такими «невидими» жінками асоціюється країна.

У польських текстах ЗМІ використовуються різні перифрази для вказівки на одну і ту ж особу. Наприклад, зафіксовано такі перифрази, за допомогою яких називають Леха Валенсу: *Późniejszy przywódca «Solidarności», – jak sam pisze – pod wpływem impulsu, bez żadnego rozeznania sytuacji przyjechał do Gdańska i jeszcze tego samego dnia znalazł pracę w wielkiej stoczni* («Przegląd» 15.04.2012), *Ojciec Wolności* («Polityka» 23.10–28.10.2013). Такі авторські перифрази творяться завдяки асоціаціям, які викликає Лех Валенса як політик і громадянський діяч.

Особливого поетичного забарвлення текстам ЗМІ надають порівняння. Використовуючись на фоні суспільно-політичної лексики й термінології, порівняння виразно окреслюють інформацію, допомагають розкрити найважливіші властивості порівнюваного.

Як зазначає Н. Дорогович, порівняння в художніх текстах [як і в публіцистичних. – М. І.] виконують ряд важливих функцій, зокрема когнітивну, аксіологічну, описово-зображальну, образотвірну, алюзивну [2, с. 12]. Наприклад: *Czują się bardziej jak niezagospodarowana siła, niż zbędny balast* («Wysokie Obcasy» 31.03.2013), *Oglądane z góry stoły i kobiety wyglądały jak wzór na pikowanej koldrze* («Wysokie Obcasy» 31.01.2013).

Порівняння служать також для вираження суб'єктивно-авторської оцінки певної ситуації, суспільної події чи стосуються діяльності відомої особи. Найчастіше – це осуд, негативне ставлення, висміювання чогось чи когось. Наприклад: *Nagle okazało się, że papież, tak jak królowa Beatrycze, może odejść, kiedy uzna to za stosowne. W tym sensie abdykacja Benedykta jest jak ściągnięcie figury z piedestału* («Polityka» 20.02.–26.02.2013).

Внаслідок аналізу порівнянь, що використовуються в сучасних польських ЗМІ, можемо вкотре підтвердити думку, що ЗМІ моментально реагують на події, які відбуваються в країні та світі. Наприклад: *Teraz po serii*

błądów Palikota, który uwikłał się w wojnę z własną wicemarszałek Sejmu Wandą Nowicką, ambitny plan wygląda jak Czelabińsk po udzieniu meteorytu («Polityka» 20.02.–26.02.2013). Як бачимо, падіння метеорита у м. Челябінськ (Росія), котре відбулося 15 лютого 2013 року, став основою для творення порівняння, яке згодом може усталитися в мові.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що художні прийоми та способи увиразнення змісту текстів, до яких відносимо метафори, перифрази, порівняння, розбавляють інформаційно-публіцистичні жанри художньою естетичністю, емоційністю, образністю, асоціативністю. Тому на основі мовного контрасту, поєднання стандарту та мовної експресії, які є внутрішніми чинниками розвитку мовлення ЗМІ, здійснюється підкреслення думки, актуалізація уваги, вираження суб'єктивних оцінок та інтенцій автора.

Багатство, різноманітність та безперервний пошук нових ефективних експресивних засобів мовлення польських ЗМІ, свідчить про вагомий роль медіа-простору в житті сучасної людини. Окрім цього, ЗМІ становлять особливу сферу функціонування мови, і всі процеси та будь-які зміни, що тут відбуваються, відображають мовленнєву ситуацію, а також впливають на структуру самої мовної системи, що, у свою чергу, вимагає досконалого знання мови, навичок користуватися нею як засобом пізнання, знаряддям спілкування й передачі інформації, способом впливу та маніпуляції людською свідомістю (підсвідомістю), джерелом естетичного розвитку.

Література:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : Монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин : «Видавництво «Аспект-поліграф», 2005. – 552 с.
2. Дорогович Н. О. Мовна експресія в художніх текстах українського резистансу 40–50-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Дорогович Наталя Омелянівна. – Івано-Франківськ, 2013. – 20 с.
3. Івкова Н. М. Поняття про експресивність як граматичну категорію / Н. М. Івкова // Мовознавство. – 2009. – № 17. – С. 16-20.
4. Коваль Т. Л. Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Коваль Тетяна Леонтіївна. – Запоріжжя, 2011. – 19 с.
5. Кузнецова Н. Н. Оживление метафоры как способ создания экспрессивности / Н. Н. Кузнецова // Русская словесность. – 2009. – № 4. – С. 52-56.
6. Чабаненко В. А. Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 2005. – № 3-4. – С. 132-137.
7. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії : Монографія / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 167 с.
8. Mały słownik języka polskiego / [pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej]. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo PWN, 1974. – 1036 s.
9. Struktura semantyczna wyrażen ekspresywnych / Renata Grzegorzczkova // Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego. – Wrocław–Warszawa–Kraków. – 1978. – S. 117-123.
10. Wierzbicka E. Podstawy stylistyki i retoryki / E. Wierzbicka, A. Wolański, D. Zdunkiewicz-Jedynak. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 179 s.